

В периода 1877 - 1879 г. настъпват важни, радикални промени в историческото развитие на българския народ. Руско-турската война (1877 – 1878 г.) се явява като закономерен резултат от десетилетните освободителни борби на българите и след 500 години на европейската карта отново се появява държавата България. Усилията на обществото довеждат още в началото на 1879 г. до изграждане на основите на отбраната, на образованието, на данъчно-финансовата уредба и стопанството на младата държава. Полагането на тези трайни тенденции в развитието на страната довеждат до там, че в началото на XX век чуждите наблюдатели заговарят за “българското чудо” на Балканите.

Промените в българското общество и икономика започват още по времето на Руско-турската война (1877-1878 г.), когато се извършва стихийен аграрен преврат, направляван по сетне от ВРУ и българските правителства. До Освобождението турските чифликчи и бейове разполагат с голяма част от най-плодородните български земи. По време на войната те напускат своите стопанства. Тогава българските селяни почват да завземат техните изоставени земи. С това се поставя началото на т.нар. аграрен преврат (революционно оземляване на българите за сметка на едрите турски земевладелци). Аграрният преврат преминава през три етапа и в крайна сметка довежда до изчезване на едрото турско земевладение в България. Но през следващите години голяма част от селяните загубват новопридобитите си земи, тъй като са принудени да заемат пари от лихварите и търговците, за да ги изплатят, а огромните лихви (от 24 до 100%) просто ги съсипват. Натрупалите много ниви български обаче не ги превръщат в едри земеделски стопанства. Вместо това те ги дават под наем или на аренда, т.е. отново ги разпокъсват на дребни парчета между голям брой наематели или арендатори (често пъти довчерашните им дребни собственици). Така и след аграрния преврат България остава страна с преобладаващо на брой население от дребни и средни земеделски стопани. А това прави българското селско стопанство разпокъсано, изостанало, примитивно, задържащо капиталистическия начин на производство.

Режимът на капитулациите, на свободната търговия (приток на голямо количество фабрични и евтини западни стоки) и загубата на обширния турски пазар нанасят тежък върху българското занаятчийско производство. През първата половина на 80-те години на XIX в. правителствата се опитват да помогнат на занаятчиите. Така например през 1883 г. е издаден закон, с който държавните служители се задължават да носят дрехи местна изработка. В чужбина се изпращат младежи, с цел да получат техническо образование, за да допринесат за модернизирането на занаятите, които се намират в упадък и се разоряват. Разпадат се и старите еснафски организации и сдружения. Постепенно нараства капиталистическата фабрична промишленост. За периода 1878-1885 г. са открити 24 по-едри индустриални предприятия, но голямата част от тях са от полузанаятчийски тип, главно текстилни и тютюневи фабрики. Започват първите

геоложки проучвания в каменовъгления басейн Перник-Бобов дол. Открити са залежи на оловно-цинкова руда в Родопите. Отслабва развитата през Възраждането панаирна и разносна търговия. Външната търговия на Княжеството се преориентира на запад – към Австро-Унгария, Франция, Германия, Италия. Все още турският пазар е основен за българския стокообмен – 59 % от общия износ на страната. Поставени са основите на банковото дело. През 1879 г. в София е открита БНБ с два милиона златни франка първоначален капитал. През 1881 г. в Русе е основана частната банка “Гирдап”. През същата година в Шумен отваря врати първото акционерно дружество. Пак тогава почва сеченето на български златни левове, като съдържанието на злато в тях е равно на това на френския златен франк. Няколко години след това в обращение са пуснати първите български банкноти.

Първото българско правителство полага усилия да организира правилно стопанска дейност в страната. Издаден е указ за учредяване на митници по южната граница на Княжеството, като с данък не се облагат стоките, произведени от българи в Източна Румелия и Македония. Така се запазват икономическите връзки между трите части на разпокъсана България и същевременно се напомня, че българското правителство прави разлика между това кое е “чуждо” и кое е “свое”.

Предприети са мерки за изграждане и поддържане на нормална пътна мрежа. Подобрява се администрацията, пощенското и телеграфното дело; внимание се отделя на образованието и войската.

Развитието на икономиката се опира на три главни стълба: протекционизъм, промишлено и гражданско строителство и стабилизиране на финансовото положение на страната чрез строга данъчна система и фискална дисциплина. До Стефан Стамболов няма ясно изградена политическа линия в тази посока. В първите години на своето управление той също не притежава ясна концепция за необходимостта от закрила и защита на индустрията. Но с натрупването на управленски опит и с верен политически нюх Стамболов насочва българското стопанство във водовъртежа на модернизацията и то с темпове, които са непознати до този момент за България.

Фабричната промишленост се развива с помощта на държавата. Министерският съвет създава специална индустриална комисия, която да проучва състоянието и нуждите на българската промишленост. През 1892 г. в Пловдив се провежда “първа българска земеделско-промишлена изложба”, която е в основата на бъдещия Пловдивски панаир. Отпускат се безлихвени и нисколихвени заеми на проходящи индустриални заведения. Чрез Народното събрание се застъпва концесионерския принцип, който заляга в

няколко икономически закона – за рудниците, за мините и кариерите, за минералните богатства и т.н. Друг е въпросът, че българските индустриалци все още много трудно се заемат с инициативи в тази посока. От 1892 г започва разработването на Закона за подпомагане на родната промишленост.

Стефан Стамболов дава път и на държавната заемна политика. Неговото правителство сключва пет държавни заема с английски и австрийски банки. Парите са предназначени главно за откупуване на построената до Освобождението железопътна мрежа и за построяването на нови линии. Целта е да се изгради модерна и отлично функционираща железопътна и шосейна инфраструктура. Започва и изграждането на двете черноморски пристанища – Варненското и Бургаското, с цел българската търговия да се насочи през тях, а не през турските беломорски пристанища.

Още през 1887 г. Стефан Стамболов прокарва през Народното събрание Закон за сключване на междудържавни търговски договори, с което се нарушават ограничителните постановления на Берлинския договор. Законът предизвиква остри протести от страна на Високата порта. Въпреки това правителството започва сериозни инициативи за сключване на стопански спогодби с други държави. Залагайки на антируския външнополитически курс, Стамболов успява през 1889 г. да сключи първата самостоятелна спогодба на страната с Англия, последвана от подобни спогодби с Германия, Франция, Австро-Унгария, Швейцария и Белгия. Изгодата е не толкова икономическа, колкото политическа, тъй като на първо време държавния бюджет губи немалки суми от въвеждането на новите митнически тарифи. Но те са сериозна база за бъдещото успешно развитие на българската индустрия и търговия и са особено полезни в стремежа на правителството да постави княжеството на равноправна основа с другите държави.

Правителството отделяло и немалко внимание на просветното дело. През 1888 г. е гласуван Законът за създаване на висше училище. Три години по-късно министърът на просвещението Г. Живков внася в парламента един от най-важните закони за народното просвещение, който повече от две десетилетия дава облика на българското образование.

След свалянето на “всевластния” министър-председател държавното кормило е поето от Константин Стоилов, който извършва “дестамболовизация” в страната. В икономическата сфера обаче правителството на д-р Стоилов продължава започнатите от Ст. Стамболов преобразования, целящи стабилизация и модернизация на националното стопанство. В края на 1894 г. новият парламент прокарва Закон за

насърчаване на местната промишленост, който е изработен по времето на предходното правителство. Този закон дава силен тласък на индустриалното производство. В него се предвиждат редица облекчения за индустриалците, които при определени условия се освобождават от някои данъчни товари; допуска се безмитен внос на машини и суровини; поощряват се набирането и използването на по-голям брой работници, използването на повече машини и енергия и се улеснява транспортирането на стоките и материалите по железниците с най-изгодни тарифи. Само три години след оставката на Ст. Стамболов правителството на Народната партия успява да задмине неговия протекционизъм, като митата на вносните стоки рязко нарастват, а това стимулира производството на български индустриални изделия.

Правителството на Народната партия продължава строежа на нови железопътни линии. Построени са над 600 километра нови трасета, съобразно със Закона за проектиране и построяване на железопътни линии. Главното финансиране е по познатия от Ст. Стамболов начин – чрез външни заеми. В областта на селското стопанство също се извършват сериозни промени. Натуралният десятък е заменен с поземлено облагане, при което селските стопани получават сериозни облекчения. Засилва се вносът на машини и инвентар, което рязко подобрява техническия потенциал на селското стопанство.

Следващите правителства се опитват да продължат положителните тенденции, но поради различни икономически фактори и постоянните правителствени смени силно се ограничават възможностите за стабилна модернизация на страната. По тази причина княз Фердинанд I се обръща отново към стамболовистите и на 6 май 1903 г. ген. Рачо Петров съставя правителство, което има за своя политическа основа Народнолибералната партия. Управлението на новия кабинет съвпада с период на икономически подем. Трикратно се увеличава икономическият потенциал на страната. Ако до този момент според Закона за закрила и защита на местната индустрия има регистрирани 283 предприятия, то в навечерието на Балканската война те вече са 820. Осем пъти се увеличава и вложеният в промишлеността капитал. Въпреки успехите индустрията запазва своя преработващ характер, тъй като повечето от предприятията са обвързани с усвояването на произведенията на българското земеделие. Заетите в промишлеността работници са минимален брой.

Правителството на Народнолибералната партия изпълнява разгърнатата строителна програма. Първостепенно място заемат инфраструктурните обекти. Строят се железопътни линии Търново-Трявна-Борушица и Радомир-Кюстендил-Гюешево. Сериозно внимание се обръща и на шосейното строителство.

Стамболовистите отделят голямо внимание на въоръжените сили на страната. Според тях, за да може България да разреши своите национални задачи, е необходимо да притежава 400-хилядна армия с модерно въоръжаване и подготвен офицерски корпус. Над 30 % от бюджета на страната се отделя за войската. Закупено е модерно оръжие, а много от най-талантливите български офицери са изпратени на обучение във военните академии на Русия, Италия, Германия и Франция. Към средата на първото десетилетие на XX в. според безпристрастните оценки на независими експерти България е в състояние да се изправи против Османската империя.

Правителството на Народнолибералната партия реформира и голяма част от държавната административна структура. Много внимание е отделено на местната администрация, на полицията, на правосъдието, което все повече се доближава до желаната формула “бързина и евтиност”. Просветното дело също е обект на повишен интерес. Министърът на Народното просвещение, видният български учен проф. Иван Шишманов, полага много усилия българското образование да стане всеобхватно и задължително. Изграждат се много общообразователни и професионални училища, увеличават се отделяните средства за просвета, подобрява се материалната база на училищата, намалени са годишните такси за обучение. Проф. Шишманов е привърженик на “демократическата децентрализация” на образователната структура.

Икономическите реформи и стремежът към модернизация, издигнат в “символ верую” от стамболовистките правителства довежда до появата на израза “българско икономическо чудо” използван от международните наблюдатели за обозначаване на изключителните постижения на българския народ от края на XIX и началото на XX в. Икономическата мощ дава възможността на България да вземе инициативата в свои ръце и по пътя на войната да се опита да реши националните си задачи. Това, което попречва на тяхното пълно реализиране е погрешните решения на отговорните политически фактори.